

## Hva består læreverket *Saga* av?

*Saga* er et revidert læreverk i norsk for 8.-10. trinn og er tilpasset den reviderte læreplanen i norsk, gitt som forskrift av Kunnskapsdepartementet 20.06.2013. På hvert årstrinn er lærestoffet samlet i ei Grunnbok og i ei Lesebok. I tillegg består læreverket av nettstedet [www.fagbokforlaget.no/saga](http://www.fagbokforlaget.no/saga) og digitaliserte utgaver av Grunnbok og Lesebok. I tillegg er det ei grammatikk- og rettskrivningsbok som kan følge eleven gjennom hele ungdomsskolen.

Lærerveiledningen til *Saga* foreligger i to utgaver; en nettutgave og en papirutgave. Nettutgaven er mer omfattende enn papirutgaven. Den tar også for seg pedagogisk ståsted og læringssyn i tillegg til noen didaktiske perspektiver.

Denne utgaven har en gjennomgang av hvordan lærestoffet er organisert, en beskrivelse av lesing og skrivning som grunnleggende ferdigheter, hvor Skrivehjulet og Skrivetrekanten blir presentert. Til slutt finnes kopieringsoriginaler til bruk for læreren.

Læreverket dekker hele norskfaget med særlig fokus på de grunnleggende ferdighetene. I tillegg legges det vekt på lese- og skriveverktøy som skal hjelpe elevene til å bli bedre til å lese og skrive.

Vi har også valgt å beholde og rendyrke den kronologiske litteraturhistorien. Det er viktig for oss å sette elevene inn i den språklige og litterære kulturarven de er en del av. Det er et bredt utvalg tekster på bokmål og nynorsk i den fellesspråklige Leseboka. I alle kapitlene i grunnboka er det flere steder vist til disse tekstene. Dette kan være flere eksempletekster til ulike teksttyper og tilfang til tekster *fra* og *om* de litterære periodene. Dette er samtidige og historiske tekster som speiler både det nasjonale og globale. Grunnboka og Leseboka er ment å brukes sammen. Henvisning til Leseboka viser vi ved et eget ikon;



**Over til Leseboka**

## Hvordan er Grunnboka organisert?

Grunnboka består av to deler. På 8. trinn tar del 1 for seg de grunnleggende ferdighetene å lese, å skrive og å ta ordet. Teksttypene fortelling, artikkel og intervju gjennomgås. Denne delen har også et kapittel om sidemål.

### **Kapittel 1 Å lese**

I kapittel 1, *Å lese*, er hovedmålet at elevene skal lese for å forstå, og igjen for å lære. Her møter elevene ulike tekster. Elevene må bruke ulike lesemåter og lesestrategier for å kunne finne, kombinere og vurdere relevant informasjon i disse tekstene. På slutten av kapitlet er det mange oppgaver i *Leseverkstedet*.

I *Saga* legges det vekt på at elevene skal bli kjent med ulike læringsstrategier og bruken av dem. Prinsippene om og trening i bruk av ulike læringsstrategier ligger

dermed til grunn for utformingen av mange av oppgavene i bøkene. Elever lærer på forskjellige måter. Derfor har oppgavene forskjellig vanskegrad. I noen oppgaver skal elevene kun lete etter og finne eksakt informasjon. I andre oppgaver skal elevene bruke den informasjonen de har fått til å trekke egne slutninger og reflektere over innholdet.

## **Kapittel 2 Å skrive**

I kapittel 2, *Å skrive*, er hovedmålet at elevene skal få bevissthet om hvorfor de skriver, gi dem rammer for skriving og vise eksempeltekster. I dette kapitlet presenteres Skrivetrekanten, som vi mener er et nyttig hjelpemiddel for å huske på **hvorfor** man skriver. Proessorientert skrivemetodikk videreføres i *Fra planlegging til ferdig tekst – skriveprosessen*. Kapitlet tar også for seg virkemidler for å få et godt og variert språk. I oppgavene må elevene bruke ulike redskaper slik som tekst og språk, IKT og blyant, bøker og filmer, Internett, notater, tankekart osv. Disse redskapene påvirker måten man tenker og lærer på. Bruk av IKT i skrivearbeidet og bruk av Internett til informasjonssøk er gode eksempler på dette. Bruk av digitale verktøy er derfor en viktig del av mange oppgaver. På slutten av kapitlet er det flere skriveoppgaver i *Skriveverkstedet*. Mange av disse oppgavene er utformet med bakgrunn i Skrivehjulet.

## **Kapittel 3 Å ta ordet**

I kapittel 3, *Å ta ordet*, er hovedmålet at elevene skal trene seg i å delta i diskusjoner med begrunnede meninger og saklig argumentasjon. Her møter elevene ulike typer oppgaver hvor de må trene seg på å diskutere, argumentere, drøfte og lytte til andre. I *Talerstolen* på slutten av kapitlet er det flere differensierte oppgaver av forskjellig vanskegrad for å trene muntlig kompetanse.

## **Kapittel 4 Teksttyper og virkemidler**

I kapittel 4, *Teksttyper og virkemidler*, er hovedmålet å gjøre elevene mer bevisst på valg av teksttype og virkemidler i skriftlig kommunikasjon. Hva er formålet med teksten? Vi viderefører innholdet i Skrivetrekanten knyttet opp mot valg av teksttype og virkemidler. Vi har valgt å bruke begrepet teksttype framfor sjanger. Begrepet dekker i større grad læreplanens fokus på tekstbegrepet.

Elevene skal bli mer kjent med å trene på og skrive teksttypene **fortelling, artikkel og intervju**, og virkemidler de kan bruke i disse tekstene. I virkemidler inkluderes oppbygging av en tekst, språklige virkemidler og fortellemåter. Språklige virkemidler og fortellemåter introduseres i gjennomgangen av teksttypen fortelling. Bakerst i boka finnes en oversikt over teksttyper og virkemidler som er gjennomgått i grunnboka.

Det er lagt vekt på å trene elevene i å skrive saktekster. I gjennomgangen av teksttypen artikkel får elevene en grundig innføring i hvordan de kan bygge opp en artikkel.

I eksempelteksten *Internett og demokrati* viser vi elevene hvordan elevene trinn for trinn kan bygge opp en debattartikkel. I tillegg vises det eksempeltekster på nyhetsartikkel og fagartikkel. Når det gjelder teksttypen intervju kan elevene finne eksempeltekster på sak- og portrettintervju i Leseboka.

## **Kapittel 5 Nynorsk/Bokmål**

I kapittel 5, *Nynorsk/Bokmål*, er hovedmålet at elevene får en første innføring i å skrive enkle tekster på sidemål og ikke minst lytte til og lese sidemålstekster. Elevene skal lære seg de viktigste reglene for substantiv, adjektiv, verb og pronomen. Ikke minst er det viktig å lære seg å bruke ordlista. Kapitlet henviser til flere sidemålstekster i Leseboka.

## **Kapitlene 6 til 8**

På 8. trinn tar del 2 i Grunnboka for seg kronologisk litteraturhistorie fra norrøn tid til opplysningstid og språkhistorie for perioden. Denne delen har også en **minigrammatikk**. Minigrammatikken gir viktige forklaringer, skjema og oversikter over grammatikk, rettskrivning og tegnsetting. Den gir sidehenvisninger til Saga grammatikk- og rettskrivningsbok hvor elevene får utdypende fagstoff og massevis med øvingsoppgaver.

I kapitlene 6 til 8 presenteres den kronologiske litteraturhistorien; *Norrøn tid*, *Folkediktning* og *Fra renessanse til opplysningstid*. I disse kapitlene er hovedmålet å få elevene til å lese, oppleve og å sette tekstene inn i en historisk og samfunnsmessig sammenheng. Vi minner elevene på lesemåter og lesestrategier som ble introdusert i kapittel 1, *Å lese*, både i brødteksten og i oppgavene. Kapitlene gir også mange henvisninger til tekster fra og om de ulike litterære og historiske periodene. Dette er både saktekster og skjønnlitterære tekster.

## **Hvordan er Leseboka organisert?**

Leseboka består av to deler. I innledningen til Leseboka er det en beskrivelse av hvordan elevene kan arbeide med tekstene i boka. Vi går gjennom hva tekster kan handle om, tekstenes *tema*, og gir noen eksempler fra Leseboka på at samme tema kan finnes i ulike teksttyper. For eksempel at både novellen *Duell* og skuespillet *Romeo og Julie* handler om kjærlighet og at både utdraget fra romanen *Inn i elden* og en faktatekst handler om hekseprosesser. Vi beskriver også en måte elevene kan nærme seg en tekst på for å finne fram til tema og bruk av virkemidler, både i enkelttekster og ved sammenligning av tekster.

Hver tekst er innledningsvis merket med teksttype. Bakerst i Leseboka er det en oversikt over teksttyper elevene møter i Leseboka og virkemidlene som er gjennomgått i Grunnboka. I Leseboka har vi valgt å ha en introduksjon til alle tekstene. Det er

alltid en ingress som forteller eleven hva teksten handler om. Dette er ment som en igangsetter og for å skape nysgjerrighet for selve teksten og skal gi lyst til å lese videre. Dessuten håper vi det kan være til hjelp for elever som har lav motivasjon for lesing.

### ***Tekstene i del 1***

Tekstene i del 1 er delt inn i saktekster og skjønnlitterære tekster. Alle disse tekstene er ment som tilfang til del 1 i Grunnboka. Det er forslag til både lese- og skriveoppdrag til alle saktekstene. Disse oppdragene har også ulik vanskegrad; elevene skal både finne informasjon i tekstene, de skal tolke informasjonen og vurdere og reflektere. Dette mener vi gir læreren et godt utgangspunkt for å kunne differensiere og tilpasse lærestoffet.

Til de skjønnlitterære tekstene har vi valgt å ikke gi lese- og skriveoppdrag til hver enkelt tekst. Elevene får isteden noen råd til hvordan de kan lese og arbeide med tekstene. Å utelate oppgaver til hver tekst mener vi kan gi bedre rom for elevenes egne tolkninger og leseopplevelser.

### ***Tekstene i del 2***

I del 2 er tekstene delt inn etter de litterære og historiske periodene. Det er saktekster og skjønnlitterære tekster både *fra* og *om* hver periode. Det er forslag til lese- og skriveoppdrag til alle tekstene. Tekstutvalget speiler periodenes tematikk. Renessansen var for eksempel en tid for vitenskap og store oppdagelser, både på jorda og i verdensrommet. Her har vi valgt å ta med et brev skrevet av Kristoffer Columbus til det spanske kongehuset på veien hjem fra sin første tur til Amerika og et sakintervju om Mars-landingen til Curiosity fra våre dager.

## Lesing og skriving som grunnleggende ferdigheter

Lesing og skriving er grunnleggende ferdigheter som i følge Kunnskapsløftet skal integreres i opplæringen i alle fag. Dette har blitt ytterligere forsterket i den reviderte utgaven av læreplanen i norsk. Alle lærere er derfor lese- og skrivefag med ansvar for lesing og skriving i sine fag. Lese- og skrivekompetansen innebærer at elevene kan forstå, bruke, reflektere over og engasjere seg i en rekke forskjellige teksttyper. Den reviderte læreplanen forsterker også ytterligere denne nøkkelkompetansen blant annet ved å trekke inn kommunikasjonsperspektivet ved lesing og skriving jfr. hovedområdene muntlig og skriftlig *kommunikasjon*. Derfor har det vært viktig for oss å ha enda tydeligere fokus på lesing og skriving i denne reviderte utgaven av læreverket.

Elever møter et stadig større omfang av tekster og lærestoff i ulike fag. Mangel på gode lese- og skriveferdigheter kan bli et hinder for å lære. De fleste elever mestrer ordavkoding og rettskriving i tiårsalderen. Likevel må disse ferdighetene videreutvikles og styrkes gjennom hele skoleløpet.

I den grunnleggende lese- og skriveopplæringen lærer elevene å lese og skrive, mens i den **andre** lese- og skriveopplæringen *leser og skriver de for å lære*. Fokus på videreutvikling av språklige ferdigheter og aktive lese- og skrivestrategier blir stadig viktigere. I dagens samfunn kreves et høyt nivå av lese- og skriftkompetanse, og denne kompetansen er helt nødvendig. Sosialiseringen inn i en komplisert skriftkultur krever stadig mer tid og målrettet arbeid. Lese- og skriveopplæringen fortsetter gjennom hele skolegangen, fra barnetrinnet til videregående skole.

Elever må også få trening i å bruke varierte teksttyper (sjangrer), syntaks og tekststrukturer. Etter hvert som disse ferdighetene blir automatisert, kan elevene bruke mer tid på tekstforståelse og tekstlig kommunikasjon. Ferdigheter i lesing og skriving påvirker hverandre. En god leser er ofte en god skriver og omvendt. Jo mer man skriver og leser, desto bedre blir ferdighetene. En elev som leser mye, kan gjennom lesingen få større tekstkunnskap, sjangerbevissthet, rikere og mer variert ordforråd og bedre rettskriving og syntaks. Gjennom lesingen skapes det mentale tekstmønstre og modeller for egen skriving, og gjennom aktive skriveprosesser skapes det igjen grobunn for bedre ordavkoding, tekstforståelse og mer varierte lesestrategier.

### Lesing

Alle leser på forskjellig måte, og hva som er kriteriene for en god leser, kan være så mangt. Likevel har pedagoger oppdaget at det er visse typiske kjennetegn på gode lesere og hva de behersker av ulike leseferdigheter.

Gode lesere

- utnytter bakgrunnskunnskap
- er aktive mens de leser

- bearbeider og organiserer stoffet
- skriver i tilknytning til lesing
- snakker om og diskuterer det de leser
- leser mye på eget initiativ

I motsetning til de gode leserne har vi elever som

- går rett på lesingen uten å hente fram bakgrunnskunnskapen
- leser på en passiv måte
- leser uten å bearbeide og organisere stoffet
- ikke skriver i tilknytning til lesing
- ikke snakker med andre om det de leser
- ikke leser noe særlig utenom det som er pålagt

Som vi ser, kan gode lesere ofte variere mellom ulike lesemåter og lesestrategier, mens mindre gode lesere ikke gjør det i like stor grad. Svake lesere leser ofte på samme måte i alle situasjoner og tilpasser ikke lese måten etter teksten og konteksten. Mye tyder på at utvikling av gode og varierte lesestrategier henger nøye sammen med utvikling av gode leseferdigheter. Jo eldre elevene blir, desto mer metakognitive blir de. De får større forståelse og kunnskap om *hvordan* de forstår, og dermed større kontroll og evne til å *styre* sin egen forståelse. En god leser med gode metakognitive ferdigheter overvåker og registrerer når det er noe han forstår eller ikke forstår, og bruker egnede løsningsstrategier når han står overfor et problem. Når leseundervisningen utnytter elevenes metakognitive ferdigheter, kan de bli bedre lesere.

### ***Gode lesere utnytter bakgrunnskunnskap og er aktive mens de leser***

Som vi nevnte tidligere i kapitlet *Å lese*, knytter vi sammen ny informasjon med kjent informasjon. Ny kunnskap blir integrert i eksisterende kognitive skjemaer. Men der skjemaene ikke strekker til, restrukturerer og omorganiserer vi dem for å tilpasse oss den nye informasjonen. Vi har utallige slike skjemaer eller mentale kart basert på det vi tidligere har erfart, lest og hørt. Uten disse skjemaene blir ny informasjon meningsløs. Når vi leser, trenger vi disse skjemaene for å organisere og lagre kunnskap. Denne bakgrunnskunnskapen er viktig for forståelsen av teksten, og gode lesere bruker den hele tiden *før* de leser en tekst, *mens* de leser, og *etter* at de har lest en tekst. Før man begynner å lese en tekst, kan man blant annet stille seg følgende spørsmål:

- Hva sier tittelen?
- Hva vet jeg om forfatteren fra før?
- Hva slags teksttype er det?
- Har jeg møtt en lignende teksttype tidligere?
- Er teksten inndelt i kapitler eller ulike deler?
- Hva forteller i så fall det om teksten, og hva forteller bildene, osv.?

Man kan også stille andre spørsmål:

- Hva tror jeg teksten handler om?
- Hva ønsker jeg å få vite mer om?

Slike spørsmål skaper forventninger og hypoteser om innholdet i teksten og skaper et fokus i lesingen. Den metakognitive oppmerksomheten økes og skjerpes.

Mens man leser en tekst, kan disse forventningene og hypotesene bli bekreftet eller avkreftet. Man ser bakover og framover i teksten på samme tid, stopper opp og tenker over hva man har lest. For eksempel kan man stille følgende spørsmål:

- Hvor og når foregår handlingen?
- Hvilke personer er med?
- Hvilke miljøer blir skildret?
- Hva kommer til å skje videre?

Disse metaperspektivene på teksten gjør at leseren blir mer til stede og mer oppmerksom når han eller hun leser. Lesingen gir et større meningsinnhold. Etter at man har lest teksten, kan man skape seg en oversikt over innholdet, organisere alle inntrykkene ved å lage sammendrag, tankekart og andre skjematiske oversikter. Man kan reflektere over tekstens budskap, innhold og form. Som vi ser, er gode lesere ofte aktive før, underveis og etter at de har lest en tekst. De stopper opp, orienterer seg i teksten, aktiverer sin egen bakgrunnskunnskap, stiller spørsmål og lager hypoteser om hva som kommer til å skje videre. De er metakognitive og sjekker hele tiden hva de forstår og eventuelt ikke forstår.

Når de får problemer med lesingen, innholdsmessig eller språklig, tar de i bruk ulike strategier for å bøte på problemet og komme videre i lesingen. Lærere bør bruke tid på å oppmuntre elevene til å aktivere bakgrunnskunnskap og være aktive både før, underveis og etter at de har lest en tekst. Planmessig og strukturert arbeid med dette over tid vil sannsynligvis gi gode resultater for elevenes leseferdigheter.

### ***Gode lesere bearbeider og organiserer stoffet og skriver i tilknytning til lesing***

Gode lesere er ofte flinke til å trekke ut og framstille stoffet på sin egen måte. De organiserer og reorganiserer stoffet og tilpasser det til sine egne skjemaer. De bruker notateteknikk slik som nøkkelord, understrekinger og spørsmål til teksten, og de lager sammendrag. På den måten skiller de det som er overordnet fra det som er underordnet, det som er viktig fra det som er mindre viktig. Mange bruker også skjematiseringer slik som ulike former for tankekart, to-kolonne-notater osv.

Med andre ord reformulerer de det de leser, gjennom å skrive. Skrivningen blir en måte å tenke på. Skriveprosessen styrker leseprosessen og omvendt. Skisser, nota-

ter, friskrivning og loggskrivning bidrar til at leseren lettere kan orientere seg, skape et fokus og et mål med lesingen. Skrivningen gjør tankene klarere og skjerper metakognisjonen.

### ***Gode lesere snakker om og diskuterer det de leser***

Sammen med ulike skriveaktiviteter kan diskusjon og refleksjon over tekstens innhold og form være nyttig – i par, grupper eller i plenum. Den litterære samtalen/tekstsamtalen er en ypperlig måte å utveksle leseerfaringer og leseopplevelser på, og den egner seg utmerket til å bearbeide og skape sammenheng i lesestoffet og forholde seg kritisk til det man har lest. Å snakke, lytte og skrive er aktiviteter som øker leseferdighetene og skjerper leserens metakognisjon.

### ***God lesere leser mye på eget initiativ***

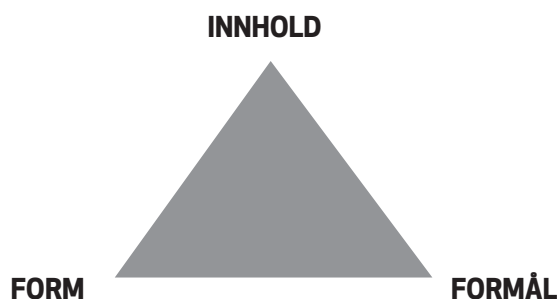
Like viktig som å trene opp ulike lesestrategier i leseundervisningen er det å skape leseglede og leselyst. Lesing på eget initiativ krever indre motivasjon. Eleven må få *lyst til* å lese. Jo mer man leser, og jo mer lyst man får til å lese, desto bedre leseferdigheter kan elevene oppnå. Tilfanget av gode bøker på biblioteket, i grupperommet og hjemme, og gode modeller blant elever, lærere, foreldre og venner er viktig for å skape motivasjon til å lese. Likeledes bør skolen gi rom for ulike leseaktiviteter, gjerne over lengre tid. Da blir sjansen større for at eleven begynner å lese på eget initiativ.

## **Skriving**

### ***Skrivetrekanter***

Å skrive vil si å produsere skriftlige tekster som **kommuniserer** en mening til en mottaker. Vi skriver og leser vår egen tekst, alene og sammen med andre. Gjennom skrivingen etablerer vi et språklig fellesskap med andre. Konteksten blir like viktig som teksten. En modell som tydeliggjør dette er ytterligere er **Skrivetrekanter** som er utviklet av Jon Smidt ved Skrivesenteret i Trondheim

Trekanten viser **tre** sider ved skrivingen:





### **Tekstens formål**

- Hvorfor skriver eleven denne teksten?
- Hva skal teksten brukes til?
- Hvem skal lese teksten?

### **Tekstens form**

Tekstens form handler hvordan man velger å skrive eller presentere en tekst.

### **Tekstens innhold**

Tekstens innhold er det temaet man velger å skrive om, den saken man velger å diskutere eller den følelsen man vil uttrykke.

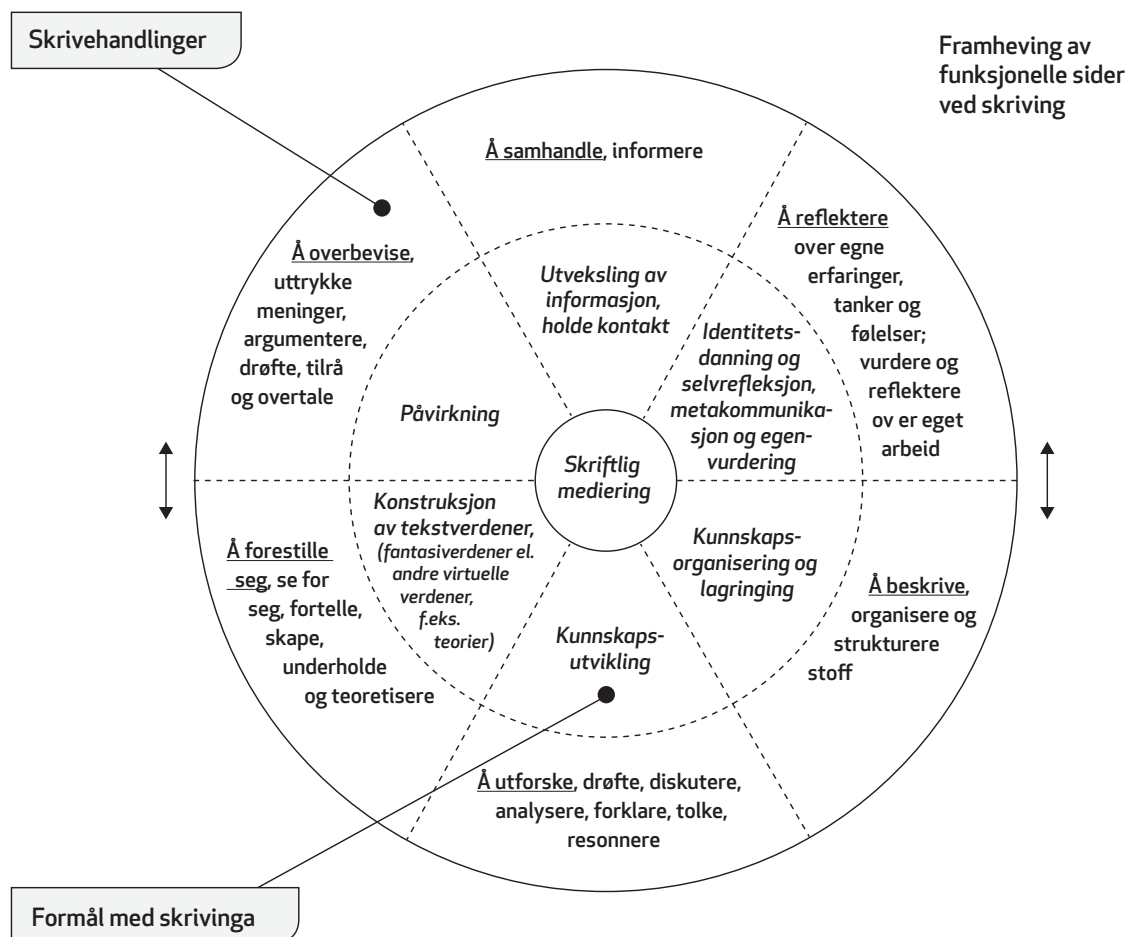
### ***Mottakerbevissthet – hvem skriver vi for?***

I skolen er det ofte at eleven skriver tekster «slik læreren vil ha dem». Læreren er mottakeren, og teksten blir tilpasset hva han eller hun tror læreren vil like. Eleven skriver for å bli vurdert av læreren, og læreren leser for å vurdere elevens tekst. Den prosessorienterte skrivepedagogikken har påpekt viktigheten av å skrive for *flere ulike mottakere*, virkelige eller tenkte. Når dette skjer, skjerpes sansen for hvordan man tilpasser tekstens form og innhold i forhold til mottakeren.

- Hva slags kunnskap og erfaringsbakgrunn har leseren om emnet?
- Hva slags interesser har leseren, og hva venter han eller hun at de får lese om?
- Hva slags form og stil må velges for å kommunisere best med mottaker?

For å trene mottakerbevissthet kan elevene analysere ulike tekster for å finne ut hvem de er skrevet for, og de kan selv skrive for ulike mottakere. For eksempel kan leserbrev eller innlegg i en skoleavis, tekster skrevet for aldersblandede grupper eller tekster skrevet til elever på andre skoler være god trening. Man skriver da for reelle mottakere.

## Skrivehjulet



En annen modell som utdyper og videreutvikler Skrivetrekanten er **Skrivehjulet** som er utviklet av Kjell Lars Berge mfl. Skrivehjulet er en modell som skal synliggjøre sentrale dimensjoner ved elevers skrivning. Modellen er utformet som et hjul bestående av flere sirkler. Dette viser at de ulike skrivekompetanser og skrivehandlinger kan kombineres etter behov alt etter formålet med skrivningen. Skrivehjulet kan brukes som utgangspunkt for refleksjon rundt planlegging, gjennomføring og vurdering av skriveundervisning. Skrivehjulet er en generell modell som kan brukes praktisk i læreres planlegging og vurdering. Skrivehjulet er likevel ikke noen fullstendig didaktisk modell, og de grunnfunksjoner som framstilles må omgjøres og aktualiseres i opplæringsammenheng.

## **To former for skriving: tenkeskriving og presentasjonsskriving**

I 1970-årene skulle eleven først og fremst bli kjent med ulike teksttyper og korrekt språkbruk. Fokus lå på presentasjonsskriving, det vil si det ferdige, skrevne produkt. De formelle kravene til skriving overskygget verdien av skriveprosessene som førte fram til den ferdige teksten. Etter hvert endrer dette skrivepedagogiske synet seg. Skisser, halvferdige utkast, stikkord og skriblinger underveis blir mer vektlagt og får en verdi i seg selv. Det blir like viktig å fokusere på selve skriveprosessen fram mot det ferdige resultatet.

Tenkeskrivingen, den frie, personlige skrivingen i form av logg og andre notater, blir ansett som en egen form for språklig arbeid. Man snakker om en *førskrivingsfase* der man kan bruke idémyldring, tankekart, friskriving og disposisjon som innledende arbeid til selve skrivingen.

## **Å skrive flere utkast og utnytte bakgrunnskunnskap**

Etter førskrivingsfasen, der løse ideer og assosiasjoner får fritt spillerom, er tiden inne for å skrive første utkast til teksten. Utkastet skal være første skriveforsøk, en kladd. Hensikten er å redusere skrivehemninger og skriveblokkeringer. Man behøver ikke tenke på at språk og innhold må være helstøpt og «perfekt» på dette stadiet.

Førsteutkastet skal være en skisse og et skritt på veien mot det ferdige resultatet. Likeledes kan man kommentere og gi tilbakemelding på utkastene underveis, enten ved elev- eller lærerrespons eller begge deler. Dette har en stor fordel. I stedet for at eleven får en sluttvurdering der feil og mangler blir påpekt *etter* at teksten anses som ferdig skrevet, får han eller hun kommentarer og tips til forbedringer *underveis* i skriveprosessen. Motivasjonen til å endre og forbedre en tekst som ennå ikke er ferdig, blir nok større enn når teksten anses som ferdig. Og ikke minst kan skriving på PC gjøre prosessen enklere og skape motivasjon.

Etter første utkast kan eleven skrive et andreutkast, et tredjeutkast osv. Ved å ta vare på de ulike utkastene og skissene kan man bedre få øye på utviklingen og forbedringene av den aktuelle teksten. Denne innsikten og refleksjonene over egen skriveprosess er nyttige for å utvikle gode og varierte skrivestrategier.

Elevene blir mer bevisste på sin egen metakognisjon og hvordan de selv fungerer som skrivere. I førskrivingsfasen blir det lagt vekt på at skriveren må aktivere sine bakgrunnskunnskaper. Ved å starte i det helt personlige og gjøre bruk av sine egne erfaringer, opplevelser og tanker kan eleven skrive seg inn i emnet på en bedre og raske måte. Han eller hun kan bruke intuisjon, fantasi og minner, hente ideer fra omgivelsene ved observasjon og sansing, få kjennskap til hva andre mennesker vet om emnet (intervjuer og samtaler) og gå til kilder slik som bøker, filmer, Internett osv.

## **Tekstkunnskap**

Elevene trenger å tilegne seg kunnskaper om tekst og teksttyper. Når de uttrykker seg i skriftlig kommunikasjon, må de gjøre språklige valg på alle nivåer, tilpasse teksten til teksttype, emne og situasjon og ikke minst mottaker. Kunnskapen om tekst og teksttyper blir bygd opp i møte med litteratur de leser. Jo mer de leser, jo større sannsynlighet er det for at elevene får modeller og mønstre for sin egen skriving.

## **Tilbakemelding og kommunikasjon**

Samarbeid, rettlledning og tilbakemelding er viktig i prosessorientert skriveopplæring. Skrivingen er ikke bare noe den enkelte holder på med for seg selv, men er like mye en sosial aktivitet. Å ta imot og gi tilbakemelding underveis i skriveprosessen er helt sentralt i denne skriveopplæringen. Mange blir «nærsynte» og ser ikke feil og mangler i sine egne tekster. Andre som står på utsiden, kan lettere se tekstens mangler og gi konstruktive tilbakemeldinger. Det er heller ikke lett for den som skriver, å se de sterke sidene ved sin egen tekst og hvor utviklingspotensialet ligger. Det er lettere for andre å påpeke dette.

Tilbakemeldingene kan gjøres muntlig eller skriftlig, av medelever eller lærer, og være i form av kommentarer, spørsmål og synspunkter på teksten. Ofte kan det være lurt først å gi tilbakemelding på en tekst i plenum. Læreren kan veilede. Deretter kan man jobbe med den samme teksten to og to. Disse tilbakemeldingene kan så brukes i en gruppe, en responsgruppe. Evaluering av teksten bør holdes atskilt fra tilbakemeldingen. Læreren kan vurdere det ferdige resultatet og sammen med medelever gi tilbakemeldingen underveis i skriveprosessen.

For at elever skal bli flinke til å gi konstruktive tilbakemeldinger på medelevers tekster, må man ta tiden til hjelp og trene mye. Både lærere og elever må være tålmodige; slike prosesser tar tid, og læreren bør ha en plan og en progresjon for denne opplæringen. Elevene må trenes i å stille spørsmål som går på både tekstens innhold, form, oppbygging, teksttype og språk. Dette bør introduseres i en bestemt rekkefølge og ut fra en plan. Elever som utleverer sine egne tekster for andre, er ofte sårbare. Det er ikke alltid like lett å takle kritikk. Det blir derfor viktig at lærer og elever blir enige om bestemte kjøreregler. Ifølge Olga Dysthe har vi tre typer av responsamtaler: *den leserdominerte, den skriverdominerte og den dialogiske samtalen* (Olga Dysthe: *Ord på nye spor. Innføring i prosessorientert skrivepedagogikk*).

I den leserdominerte tilbakemeldingen er det leseren som er den aktive, kommer med positive kommentarer, stiller spørsmål til teksten og kommer med eventuelle kritiske kommentarer. Skriveren lytter og noterer det som blir sagt. I den skriverdominerte tilbakemeldingen er det skriveren som er den aktive, tenker høyt og forteller hva han eller hun skal skrive om, og hvordan det skal gjøres. Leseren kommenterer det som blir sagt, og støtter opp om skriverens egne refleksjoner. I den dialogiske sam-

talen er både skriveren og leseren aktive. De kan diskutere emnet for skrivingen, utveksle ideer og tanker og diskutere sjangerkrav og oppbygging av teksten.

### **Metakognitiv bevissthet**

I den prosessorienterte skriveopplæringen er det først og fremst den metakognitive bevisstheten som trenes. Skriveren må overvåke og styre sin egen skriveprosess i mye større grad, ta bevisste valg og sette seg mål. Når tilbakemeldingen blir internalisert og skriveren gir «tilbakemelding til seg selv», er han eller hun metakognitivt bevisst. Skriveren blir mer kritisk til det han eller hun tenker og skriver, tar mer hensyn til mottaker og kommunikasjonssituasjon og tilpasser teksten deretter.

### **Hva kjennetegner en god skriver?**

Gode skrivere

- går i gang uten å vise tegn på skrivehemninger
- vet at de vil komme på mer om emnet mens de skriver
- tenker på hvorfor de skriver, og hvem de skriver for
- vet fra før at de skriver bedre dersom de skriver flere utkast
- våger å bruke egne erfaringer eller egne anekdoter for å illustrere et poeng
- leser gjerne opp for andre et utkast de har skrevet, for å få respons fra dem
- vet at skrivingen kan bli vanskelig og frustrerende, men fortsetter likevel

I den videre skriveopplæringen er det viktig å ta hensyn til de prosessorienterte sidene ved det å skrive:

- tenkeskriving og presentasjonsskriving
- skriving av flere utkast
- bakgrunnskunnskap – personlig utgangspunkt
- mottakerbevissthet
- tekstkunnskap og kunnskap om teksttyper
- tilbakemelding og kommunikasjon
- metakognitiv bevissthet
- bruk av og IKT



## Andre ressurser

### Lesesenteret

Lesesenteret, [www.lesesenteret.no](http://www.lesesenteret.no) har som oppgave å sette leseopplæring og leselyst på dagsorden, og bidra til å styrke språkstimulering, leseopplæring og leseutvikling i skole og barnehage på et nasjonalt plan.

Senteret har også et utvidet mandat for PP-tjenesten, og har spisskompetanse på dysleksi og lese-/skrivevansker. Innenfor det spesialpedagogiske området driver Lesesenteret en diagnostiseringstjeneste av elever med store lese-/skrivevansker, forskning og formidling av kurs og videreutdanning. Lesesenteret er en del av universitetet i Stavanger.

På Lesesenterets nettsted finner du et bredt utvalg av fagbøker og hefter, som du enten kan bestille i papirutgave eller laste ned direkte.

Veiledningsheftene i serien **Lesing er ...** bør du kikke nærmere på, her nevnes et par av dem:

**Bok i bruk på åttande til tiande trinn.** Et hefte som skal hjelpe lærerne med å inspirere elevene til lese barne- og ungdomslitteratur av nyere dato. Heftet gir også en generell innføring i hvordan man kan arbeide med litteratur i klasserommet.

**Fagbok i bruk.** Trenger du idéer til hvordan du kan arbeide med lesing av fagtekster? Dette heftet gir praktiske tips til hvordan du kan jobbe med fagtekster i undervisningen

### Skrivesenteret

Skrivesenteret er et nasjonalt ressurscenter for skrivestimulering og opplæring i skriving for hele skoleforløpet. Senteret leder og koordinerer arbeidet med å utvikle gode arbeidsmåter, læringsstrategier og vurderingsformer i skriveopplæringa.

På hjemmesidene deres, [www.skrivesenteret.no](http://www.skrivesenteret.no) finner du mye relevant og oppdatert fagstoff og undervisningsopplegg. Her er filmer om for eksempel skrivestrategier du kan bruke direkte i undervisningen og forslag til kurs og konferanser og mye mer. Senteret ligg ved Høgskolen i Sør-Trøndelag.

### Nynorsksenteret

Nasjonalt senter for nynorsk i opplæringa er eit ressurscenter for nynorsk i grunnopplæringa og barnehagen. Det legg vekt på å utvikle metodar og arbeidsmåtar som kan vere med på å skape språkkompetanse og motivere for arbeid med nynorsk. Gode røynsler blir systematisert, prøvd ut og spreidd gjennom kurs, seminar, skriftleg materiale og via vevsida, [www.nynorsksenteret.no](http://www.nynorsksenteret.no). Senteret held til på Høgskulen i Volda.

På ungdomstrinnet er det å skriva og lesa nynorsk ein sentral del av arbeidet med å tileigne seg grunnleggjande ferdigheiter i skriving og lesing, anten ein har nynorsk som hovudmål eller sidemål. Her finn du ressursar, opplegg, tips, filmar, tekstar og mykje meir som kan vera innspel til ei variert opplæring.

## **Språkrådet**

Under [www.sprakradet.no/Tema/Skole/Ressurser-og-lenker](http://www.sprakradet.no/Tema/Skole/Ressurser-og-lenker) har Språkrådet samlet lenker som kan være nyttige både for elever og lærere. Det er ordlister, skriveregler og grammatikk, diverse nettkurs, spill, filmer og mye mer. Gå inn og klikk deg gjennom!

## **Korrekturavdelingen**

På [www.korrekturavdelingen.no](http://www.korrekturavdelingen.no) får du god hjelp med rettskriving og tegnsetting!

## **Anbefalte fagbøker**

### ***Lesedidaktikk, 2. utgave – etter den første leseopplæringen av Astrid Roe***

I kjølvannet av både PISA-tester og Nasjonale leseprøver har det blitt tydelig hvor viktig det er å jobbe systematisk med leseopplæring også etter at den første leseko- den er knekket. Denne boken bidrar nettopp til dette: Forfatteren presenterer både teorier og begreper om hva lesing og lesekompetanse er, og gir konkrete, praktiske råd for hvordan man kan jobbe konstruktivt med å utvikle elevers lesekompetanse. Boken omhandler også vurdering av lesing, både den viktige løpende vurderingen av elevenes lesekompetanse i alle fag og forskjellige typer leseprøver.

2. utgave av boken har oppdatert stoff om tekstbegrepet, om vurdering, lesestrategier og metakognisjon på bakgrunn av resultater fra PISA 2009.

### ***Les mindre – forstå mer! Strategier for lesing av fagtekster 8.-13. trinn av Lisbeth M. Brevik og Ann Elisabeth Gunnulfsen***

Boka viser alternative måter å lese på, avhengig av hensikten med lesingen og hvilken teksttype elevene skal lese. Når elevene planlegger egen lesing og forbereder seg, øker sjansen for at de forstår mer av det de leser. Forståelse er et resultat av leseprosessen og bruk av lesestrategier både før, under og etter lesing. Forfatterne viser hvordan du kan hjelpe elevene til å lese effektivt. Du kan modellere ulike lesestrategier for elevene, og gjøre dem oppmerksomme på egen leseprosess. Dette resulterer i at de kan lese mindre, men forstå mer!

### ***Muntlige tekster i klasserommet av Frøydis Hertzberg og Sylvi Penne***

Hva er egentlig muntlighet? Hvordan undervises det i dag i norske skoler med å utvikle elevenes muntlige ferdigheter? Elevene skal ha kunnskap om et rikt spekter av muntlige teksttyper: De skal holde foredrag og framføringer, og de skal delta i diskusjoner, dramatiseringer og utforskende samtaler om litteratur, teater og film. De skal også utvikle vurderingskompetanse og bli i stand til å evaluere egne og andres framføringer.

*Muntlige tekster i klasserommet* er en didaktisk grunnbok som gir lærerne på ungdomstrinnet og i videregående opplæring den kunnskap som trengs for å imøtekomme læreplanen. Boka er delt i tre. Først presenterer forfatterne ny forskning som viser hvordan det arbeides med muntlighet i norske klasserom, og de peker ut noen



særlig viktige utfordringer for undervisningen. Del II gjør rede for noen forutsetninger for vellykket arbeid med muntlighet. Forfatterne legger vekt på lyttetrening, retoriske ferdigheter, fortellingens muligheter og multimodalitet som en naturlig del av framføringer og dramatiseringer. Den viktige vurderingen av muntlig er viet et eget kapittel. Del III handler om det praktiske klasseromsarbeidet og tilbyr et stort utvalg konkrete oppgaver og undervisningsopplegg.

## **Observasjon, kartlegging og mengetrening**

### **LESELOS**

Lesesenteret tilbyr observasjonsverktøyet **LESELOS** for å gi støtte til elevenes leseutvikling. Verktøyet kan fungere som sjekklister for undervisningsplanlegging, for kvalitative observasjoner av elevenes leseutvikling og for tilrettelegging av lærergruppenes kompetanseutvikling om lesing. Verktøyet består av et observasjonsskjema (i papirformat eller digitalt), der lærerne noterer informasjon om faktorer en må være oppmerksom på i det daglige og faglige arbeidet med lesing i skolen. Eksempler på dette kan være om eleven har automatisert lesingen sin, om han/hun bevisst bruker ulike strategier for å lære nye ord, og om eleven mestrer å strukturere informasjon fra teksten. Informasjonen fra LESELOS gjør det mulig både for lærere og skoleledere å følge elevenes leseferdighet fra 1. til 10. trinn. Den vil også fungere som støtte for individuelle utviklingssamtaler med elev og foresatte.

### **Kartleggeren**

Kartleggeren er et nettbasert kartleggings- og rådgivningsverktøy for rask og enkel testing av elevenes faglige nivå i norsk, engelsk og matematikk. I norsk testes elevenes funksjonsnivå på tre hovedområder: leseferdighet, rettskriving og ordforråd, og foreligger både i bokmåls- og nynorskversjon. *Kartleggeren* genererer individuelle arbeidsplaner til elevene på de ulike funksjonsnivåene og innebærer en stor arbeidsbesparelse for læreren.

Ta kontakt med Fagbokforlaget på [digitalt@fagbokforlaget.no](mailto:digitalt@fagbokforlaget.no) eller på telefon 55 38 88 00 for tilgang.

### **Drillpro**

DrillPro er et nettbasert program for lese- og skrivetrening som fokuserer på typiske problemområder i norsk og engelsk. Programmet er bygget opp av flere moduler med stor fleksibilitet i kursene slik at de kan benyttes på alle undervisningsnivå. Lærere og elever kan i tillegg lage sine egne øvelser, og det er muligheter for å integrere både lyd og bilder i oppgavene. Det følger fem øvingssett i norsk (bokmål og nynorsk) og engelsk med DrillPro. Til sammen over 1000 ulike øvinger.

Ta kontakt med Fagbokforlaget på [digitalt@fagbokforlaget.no](mailto:digitalt@fagbokforlaget.no) eller på telefon 55 38 88 00 for tilgang.